

Tomasz Nowak

**O semantyce poruszeń umysłu,
czyli o „ruchu myśli w języku”
(na przykładzie wyrażenia [ktoś] krąży myślami
wokół [kogoś] / [czegoś])**

1. Wstęp

W artykule podejmę tematykę „ruchu w języku”; w szczególności zaś skupię się na zagadnieniu „językowego ruchu myśli”. Kategoria ruchu wpisuje się w semantykę czynności, natomiast kategoria umysłu – w semantykę wiedzy. Spektrum moich zainteresowań wyznacza więc iloczyn treści, jakie wnoszą predykaty: *ktoś robi coś* (z *kimś lub czymś*) oraz *ktoś wie coś* (o *kimś lub czymś*). Superpozycja czynności i wiedzy tkwi bowiem u podstaw znaczeń czasowników desygnujących czynności epistemiczne, które zdają sprawę z „poruszeń umysłu”, jakim zamierzam poświęcić (w wyborze) tych kilka stron refleksji.

W języku można znaleźć potwierdzenie tego, że człowiek (w trybie tzw. „mowy wewnętrznej”) robi ze swoimi myślami (mocą swojej woli uprawiając je niejako w ruch) wiele rozmaitych rzeczy, por. treści i formy wyrażen: *ktoś przenosi się myślą / myślami dokądś; ktoś wraca / powraca myślą / myślami do kogoś / czegoś; ktoś sięga myślą / myślami w przeszłość; ktoś cofa się myślą / myślami; ktoś przebiega coś myślą / myślami; ktoś wybiega myślą / myślami w przyszłość; ktoś sięga myślą / myślami w przyszłość; ktoś błądzi gdzieś myślami; ktoś kieruje myśli ku komuś / czemuś; ktoś krąży myślami wokół kogoś / czegoś*. Ponieważ nie sposób powiedzieć wszystkiego o wszystkim, przybliżę tytułowe zagadnienie, poddając analizie semantycznej wyłącznie wyrażenie (frazologizm otwarty i odtworzony; zwrot i frazem) *[ktoś] krąży myślami wokół [kogoś / czegoś]*, które wstępnie zilustruję dwoma przykładami: *Wciąż krążył myślami wokół wydarzeń*

sprzed roku oraz Każdego dnia kaleka uporczywie krążył myślami wokół swojego nieszczęścia.

2. Charakterystyka semantyczna wyrażenia KM w różnych modelach lingwistycznych

Badania nad realnym i potencjalnym znaczeniem wyrażen językowych prowadzi się współcześnie w oparciu o teoretyczne dezyderaty kilku koncepcji badawczych, m.in. w obrębie: strukturalizmu, generatywizmu i kognitywizmu. Uważam, że w kontekście przywołanych teorii warto przyjrzeć się bliżej frazeologizmowi KRAŻYĆ MYŚLAMI (dalej: KM), kontrastując jego treść i formę z leksemem KRAŻYĆ (dalej: K). Sądzę bowiem, że właśnie wiwisekcja zdań z parą predykatów ruchu: myśli (KM) i materii (K) pozwoli rzucić w wielu wypadkach jaśniejsze światło na poszukiwane przeze mnie docelowo znaczenie wyrażenia KM:

- (1) *Adam krąży myślami wokół Ewy {wczorajszych wydarzeń, praw arytmetyki, ...}*.
- (2) *Adam krąży rowerem {motorem, samolotem, rakieta, ...} wokół {po, nad, w, ...} Ewy {placu, miastem, przestworzach, ...}*.

Przedmiot moich dalszych rozważań będzie więc stanowić analiza semantyczna wyrażenia KM, którą przeprowadzę, sięgając po narzędzia, jakich dostarczają trzy przywołane paradygmaty: generatywizm, kognitywizm i strukturalizm.

3. Wyrażenie KM w wybranych modelach generatywnych

Analiza semantyczna, jaką podejmuje się w oparciu o teoretyczne założenia generatywizmu, pozwala na dotarcie do tych cech jednostek słownikowych, które w drodze kolejnych projekcji umożliwiają generację gramatycznie poprawnych i semantycznie akceptowalnych zdań¹. W związku z tym, w pierwszej kolejności uwagę badacza

¹ J. Lyons, *Chomsky*, Warszawa 1998, s. 41–50.

o orientacji generatywistycznej przykuje narzucająca się, formalna podzielność wyrażenia KM jako frazemu: jego analogiczność i homonimiczność względem zwykłych produkcji z wyrażeniem K. Projektowany model generatywny powinien zatem ujawnić dualną naturę tytułowego wyrażenia: zarówno jego „składnię zewnętrzną” (niepodzielność semantyczną), jak i jego „składnię wewnętrzną” (podzielność składniową). Rzecz jasna, wszelkie proponowane w tym względzie rozwiązania zależą od przyjętego modelu.

W modelu ST (w module gramatycznym, w komponencie syntaktycznym, w subkomponencie bazowym²) reguły, por. punkt 1, generują zdania typu (1) i (2), co należy interpretować w ten sposób, że na gruncie przyjętych aksjomatów wyrażenie KM otrzymuje status konstrukcji:

- 1) reguły frazowe: $S \rightarrow NP + VP$; $NP \rightarrow N$; $VP \rightarrow V + NP + PP$; $PP \rightarrow P + NP$ ³.

Przedstawione rozwiązanie rodzi jednak poważne trudności. Po pierwsze, zdania typu (1) i (2) interpretują różne zbiory reguł w komponencie semantycznym (formułuję wyłącznie reguły dla zdania (1); reguły dla zdania (2) są bowiem trywialne):

- 2) reguły reprezentacji: $\Sigma \rightarrow M\{T, L [\varphi[x, f(x \dots n)]]\}$;
- 3) reguły interpretacji: $S \rightarrow \Sigma$; NP (z reguły: $S \rightarrow NP + VP$) $\rightarrow X$;
 NP (z reguły: $PP \rightarrow P + NP$) $\rightarrow f(x \dots n)$; $VP \rightarrow \varphi[f(x \dots n)]$; $V, N, P \rightarrow \varphi$;
- 4) reguły insercji: $\varphi \rightarrow \text{KRAŻYĆ MYŚLAMI WOKÓŁ}$.

² N. Chomsky, *Zagadnienia teorii składni*, Wrocław 1982, s. 33–37, 121–122, 169.

³ Por. notację oryginalną: $S \rightarrow NP^{\wedge} \text{Predicate-Phrase}$; $\text{Predicate-Phrase} \rightarrow \text{Aux}^{\wedge} \text{VP (Place) (Time)}$; $VP \rightarrow \{\text{Copula}^{\wedge} \text{Predicate}, V \{(\text{NP}) (\text{Prep-Phrase}) (\text{Prep-Phrase}) (\text{Manner}), S', \text{Predicate}\}\}$; $\text{Predicate} \rightarrow \{\text{Adjective}, (\text{like}) \text{Predicate-Nominal}\}$; $\text{Prep-Phrase} \rightarrow \text{Direction}, \text{Duration}, \text{Place}, \text{Frequency etc.}$; $V \rightarrow \text{CS}$; $NP \rightarrow (\text{Det}) N (S')$; $N \rightarrow \text{CS}$.

Po drugie, komponent semantyczny, w którego obrębie podstawia się jednostki do drzewek, czerpie z leksykonu, który dostarcza różnych (znowu!) informacji na temat syntaktyczno-semantycznych cech obu wyrażień:

- 5) reguły subkategoryzacji: $NP_N - \text{wokół} \cap NP_G$;
- 6) reguły selekcji: $NP_N \rightarrow [+ \text{Hum}]$, $NP_G \rightarrow [\text{treści psychiczne myślenia}]$.

Gwoli oszczędności, wyżej podaję jedynie (własną!) charakterystykę słownikową wyrażenia KM, por. zdanie (1), odsyłając jednocześnie na zasadzie kontrapunktu do (przewidywalnego co do swojej zawartości) hasła słownikowego czasownika KRAŻYĆ (w obu jego znaczeniach), jaki proponuje *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*⁴.

W modelu EST reguły (w module gramatycznym, w komponencie syntaktycznym, w subkomponencie bazowym⁵) generują z kolei zdania typu (2), natomiast metareguły (w module metagramatycznym, w komponencie leksykalnym, w subkomponencie frazeologicznym⁶) generują zdania typu (1), co powinno się rozumieć w ten sposób, że w modelu EST wyrażenie KM kwalifikuje się jako metakonstrukcję:

- 7) reguła: $S \rightarrow N6 V3$; metareguła: $S \rightarrow N6 V1$;
- 8) reguła: $V1 \rightarrow V \{(V3), (N6), (AP), (NumP)\}$; metareguła: $V1 \rightarrow V N3$, gdzie: $V \rightarrow \text{KRAŻYĆ}$;
- 9) reguła: $N3 \rightarrow N2 (PP)$; metareguła: $N3 \rightarrow N PP$, gdzie: $N \rightarrow \text{MYŚLAMI}$;
- 10) reguła: $PP \rightarrow (\text{ModP}) P N6$; metareguła: $PP \rightarrow P N6$, gdzie: $P \rightarrow \text{WOKÓŁ}$.

⁴ *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, red. K. Polański, t. 1–4, Wrocław 1980–1990; t. 5, Kraków 1992.

⁵ I. Bobrowski, *Składniowy model polszczyzny*, Kraków 2005, s. 209–210.

⁶ *Ibidem*, s. 537–540.

W związku z rozwiązaniami, jakie oferują poszczególne modele, nieodparcie nasuwa się wniosek, że wyrażenie KM nie jest „zwykłą” konstrukcją, a w każdym razie: nie tylko konstrukcją, co oznacza, że jego analizę należy przeprowadzać, wychodząc od komponentu semantycznego – ze szczególnym uwzględnieniem globalności sensu i lokalności struktury badanego wyrażenia, a więc odwracając kierunek strzałek w regułach interpretacji. Postulaty te realizują wybrane modele semantyki generatywnej, których historyczną kontynuację stanowią: z jednej strony, tradycyjne koncepcje kognitywistyczne, a z drugiej strony, nowsze koncepcje strukturalistyczne. Im poświęcę kolejne ustępy swojej pracy.

4. Wyrażenie KM w wybranych modelach kognitywnych

Analiza semantyczna, jaką przeprowadza się w oparciu o teoretyczne ustalenia wybranych modeli kognitywnych, ogniskuje się wokół konceptualnych reprezentacji encyklopedycznej wiedzy o świecie – różnych w zależności od przyjętej koncepcji. Opis znaczeń przestrzennych, por. przykład (2), w domenie źródłowej (konkretnej i obiektywnej), zgodnie z wytycznymi, jakie podają: teoria schematów wyobrazeniowych i teoria gramatyki kognitywnej⁷, przebiega w kilku krokach. Po pierwsze, wyodrębnia się w zbiorze egzemplifikacji użycie prototypowe. Po drugie, rekonstruuje się centralny schemat wyobrazeniowy. Po trzecie, uwzględnia się typowe i kojarzone cechy semantyczne, ujmując je w odpowiednie fasety.

1. użycie prototypowe: *Adam (SUB) krąży [rowerem (INSTR)] wokół Ewy (LOC).*
2. centralny schemat wyobrazeniowy: *TR krąży (czymś / za pomocą czegoś) wokół LM.*
3. cechy semantyczne (typowe i kojarzone)

⁷ R. Przybylska, *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*, Kraków 2002, s. 157–200; E. Tabakowska, *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*, Kraków 1995, s. 56–97.

- a. faseta topologiczna
 - i. ruch dookolny TR względem LM
 - ii. ruch wielokrotny TR względem LM
 - iii. ruch peryferyjny TR względem LM
- b. faseta percepcyjna: LM (ze wszystkich stron) w zasięgu wzroku TR
- c. faseta funkcjonalna: LM (pod jakimś względem) celem TR

Opis znaczeń nieprzeustrzennych, por. przykład (1), w domenie docelowej (abstrakcyjnej i subiektywnej), zgodnie ze wskazówkami, jakie formułują: teoria metafor konceptualnych i teoria subkategoryzacji leksykalnej⁸, sprowadza się do rzutowania wybranych cech (z jednej do drugiej domeny na podstawie hipotezy inwariancji, por. punkt 5a) lub do operacji na korelatach pojęciowych (z jednej do drugiej kategorii ontologicznej w oparciu o hipotezę relacji tematycznych, por. punkt 5b), a także do wyciągnięcia na tej podstawie wniosków, czyli nieliteralnych implikacji (por. punkt 6).

4. użycie docelowe: *Adam (SUB) krąży myślami (QUASI-INSTR) wokół Ewy (OBJ)*.
5. rzutowanie i operacje
 - a. rzutowanie w oparciu o metafory orientacyjne oparte na podobieństwie
 - i. MYŚLENIE O CZYMŚ TO RUCH WOKÓŁ TEGO
 - ii. OBIEKT MYŚLI TO MIEJSCE
 - iii. MYŚL TO WEHIKUŁ

⁸ R. Przybylska, *Polisemia przyimków polskich*, s. 99–102; G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, Warszawa 1988, s. 36–55.

- b. operacje na podstawie zamian korelatów pojęciowych w pozycji LM
 - i. byt₁ typu *istnieje*, np. KM/K *wokół pięknej Ewy*
 - ii. byt₂ typu *zachodzi*, np. KM *wokół wczorajszych wydarzeń*
 - iii. byt₃ typu *ani istnieje, ani zachodzi*, np. KM *wokół praw arytmetyki*

6. implikacje

- a. ruch materii → ruch myśli
- b. wiele ruchów wokół jakiegoś miejsca → wiele myśli o obiekcie
- c. wiele percepcji jakiegoś miejsca → wiele aspektów myślanego obiektu

W związku z zaproponowanymi rozwiązaniami nasuwa się szereg pytań, m.in.: które cechy w wypadku analizowanego wyrażenia (można lub trzeba) rzutować, a które – nie, a także: na jakiej podstawie należy podejmować te decyzje? W tym względzie, jak dotąd, żaden ze znanych mi modeli kognitywnych, włącznie z najnowszymi propozycjami, nie dostarcza satysfakcjonujących, intersubiektywnie weryfikujących procedur. Ostatecznie więc wszystkie drogi prowadzą do leksykonu jako podsystemu języka – takiego, jakim go odkrywa, przy użyciu metod fałsyfikujących, semantyka strukturalna. Tej perspektywie badawczej poświęcę w badaniach nad znaczeniem wyrażenia KM najwięcej uwagi.

5. Wyrażenie KM w wybranych modelach strukturalnych

Analiza pojęciowa, jaką podejmuje się na gruncie redukcyjnej semantyki składnikowej, szczególną wagę przywiązuje do leksykalnych, zdaniowych i wypowiedzeniowych atrybutów interpretowanych jednostek.

Po pierwsze, ciąg diakrytów KM kwalifikuję jako konkretną i realną jednostkę języka: z jednej strony, jako funktor zdaniotwórczy (walencyjnie nienasycony i referencjalnie niezaktualizowany), a z drugiej strony, jako term ogólny (zarazem: monosemiczny i homonimiczny), zachowujący swoją funkcjonalną tożsamość i niezależność od kontekstu. Jednostka języka KM jest bytem bilateralnym (formalno-funkcyjnym) i proporcjonalnym (analogicznym), spełniającym dwa warunki: dwustronną rozłączność w klasie niezamkniętej oraz niepodzielność na elementy wzajemnie rozłączne⁹:

- (3) *Adam krąży *{kołuje, orbituje, przemieszcza się, ...} myślami wokół Ewy.*
- (4) *Adam krąży myślami *{marzeniami, refleksjami, wspomnieniami, ...} wokół Ewy.*
- (5) *Adam krąży myślami wokół *{dokoła, dookoła, wkoło, wokół, ...} Ewy.*

Predykat KM klasyfikuję w planie wyrażenia – jako jednostkę formalnie segmentalną, wielosegmentową i nieciągłą, oraz w planie treści – jako jednostkę semantycznie niepustą, pełnoznaczną i złożoną. Wyrażenie KM wchodzi przy tym w obręb ściśle określonych klas gramatycznych jako jednostka poziomu podstawowego, syntaktem, autosyntagmatyk i czasownik¹⁰.

Po drugie, czasownik KM stanowi predykatywne jądro zdań elementarnych typu *Adam krąży myślami wokół Ewy*. W oparciu o teoretyczne ustalenia modelu składni funkcjonalnej¹¹ wyrażenie KM klasyfikuję jako orzeczenie: agentywne, mentalne i epistemiczne. Orzeczenie agentywne nazywa relację między agensem i obiektem, przy czym agens pełni w tym wypadku obligatoryjnie funkcję tematu wypowiedzenia. Wyrażenie KM jako orzeczenie epistemiczne reprezentuje typ *ktoś wie o kimś / czymś coś*, dzięki czemu implikuje, poza agensem, dwie pozycje składniowe: temat wewnątrzzdaniowy i obiekt epistemiczny (pierwszego rzędu: i temat, i obiekt). Wyrażenie KM

⁹ A. Bogusławski, *Język w słownik*, Wrocław 1988, s. 12–17.

¹⁰ J. Wąjszczuk, *O metatekście*, Warszawa 2005, s. 111–118.

¹¹ Z. Zaron, *Problemy składni funkcjonalnej*, Warszawa 2009, s. 52–83.

jako orzeczenie mentalne reprezentuje także typ *ktoś myśli o kimś / czymś*, co oznacza (a jest to cecha dystynktywna tej klasy wyrażen), że pozycja tematu wewnątrzdaniewego jest wyeksplikowana, a pozycja obiektu epistemicznego – inkorporowana.

Po trzecie, orzeczenie KM stanowi intonacyjny ośrodek wypowiedzeń w rodzaju *Adam krąży myślami WOKÓŁ EWY*. Rzecz jasna, istnieje mnogość typów wypowiedzeń, jakie użytkownicy języka (ze względu na żywione intencje i stawiane sobie cele) mogą powołać do istnienia, sięgając przy tym po orzeczenie KM. W zbiorze możliwych aktualizacji zawsze można jednak wskazać typ systemowo inwariantny: kontekstowo nienacechowany, intonacyjnie neutralny, linearnie naturalny, słowem: ujawniający zwykłą, przewidzianą w języku kolejność argumentów predykatu¹². Uważam, że istnieją powody, aby przyjąć, że wszystkie te warunki spełnia wypowiedzenie: *Adam krąży myślami WOKÓŁ EWY* (z głównym zdaniowym akcentem niekontrastywnym na dopełnieniu). Wyrażenie KM informuje bowiem przede wszystkim o pewnym akcie intencjonalnym, gdy świadomość podmiotu kieruje się w stronę (usytuowanego poza nią!) przedmiotu intencjonalnego – właśnie tego, a nie innego:

(6) *Adam krąży myślami WOKÓŁ EWY. *{nie: Piotr, ...; nie: wokół niej biega, ...}*

(7) **Adam krąży myślami WOKÓŁ EWY, ale nieprawda, że kieruje swoje myśli właśnie KU NIEJ / W JEJ STRONĘ.*

Stanowiące odtąd przedmiot moich dociekań wypowiedzenie ujawnia (w kolejnych krokach) swoją strukturę tematyczno-rematyczną:

(8) *Adam krąży myślami WOKÓŁ EWY. = T₀/R₀[T₁/R₁]*

a. ‘O Adamie [T₀] mówię, że krąży myślami wokół Ewy [R₀].’

b. ‘O tym, że Adam krąży myślami wokół kogoś [T₁], mówię, że jego myśli krążą wokół Ewy [R₁].’

¹² I. Duraj-Nowosielska, *Robić coś i coś powodować. Opozycji agentywności i kauzatywności w języku polskim*, Warszawa 2007, s. 28–33; A. Bogusławski, *Problems of the Thematic-Rhematic Structure of Sentence*, Warszawa 1977.

Na podstawie przeprowadzonych obserwacji stwierdzam, że czasownik KM jest jednostką niezdeteminowaną pod względem miejsca, jakie może zajmować w strukturze tematyczno-rematycznej wypowiedzenia, lecz – co istotne – jednostką prymarnie rematyczną. Chodzi o to, że w wypowiedzeniach typu *Adam krąży myślami WOKÓŁ EWY* funkcję tematu głównego pełni podmiot epistemiczny, np. Adam, natomiast funkcję rematu ostatecznego – przedmiot epistemiczny, np. Ewa. Projektowana definicja słownikowa wyrażenia KM przyjmie więc postać paralogucji rozszczepionej¹³, w której skład wejdą: dictum tematyczne, czyli komponenty nienegabilne, tj. to, co nadawca i odbiorca wypowiedzenia wiedzą o podmiocie epistemicznym, oraz dictum rematyczne, czyli komponenty negabilne, tj. to, co nadawca wie, a czego odbiorca nie wie, o przedmiocie epistemicznym.

W wypowiedzeniach z wyrażeniem KM presuponuje się kilka komponentów semantycznych. W pierwszej kolejności nasuwa się pytanie: kto i wokół kogo lub czego może krążyć myślami? Po pierwsze, stawiam hipotezę, że jednostka KM presuponuje w roli podmiotu epistemicznego osobę (kogoś, kto posiada i aktualizuje zdolność mówienia¹⁴, a jego myśli i intencje są zmiennymi niezależnymi), natomiast w roli przedmiotu epistemicznego – całą niemal (z wyjątkiem siebie) rzeczywistość (z jednej strony, dualną i pluralną, a z drugiej strony, totalną i niesprzeczną; w mowie zaś – alternatywną¹⁵):

- (9) **Burek / komputer // płód / noworodek / niemowlę (nie) krąży myślami wokół Ewy.*
- (10) *Adam (nie) krąży myślami wokół *siebie / Ewy, wczorajszych wydarzeń i praw arytmetyki.*

Wątku tego nie będę jednak w tym miejscu obszerniej rozwijał; zagadnieniom tym poświęciłem bowiem odrębne prace. Po drugie, sta-

¹³ A. Bogusławski, *Język w słownik*, s. 35–57.

¹⁴ M. Danielewiczowa, *Wiedza i niewiedza. Studium polskich czasowników epistemicznych*, Warszawa 2002, s. 97–106.

¹⁵ A. Bogusławski, *Rezygnacja i nadzieja filozofów*, „Przegląd Humanistyczny” 2004, nr 383, s. 1–26.

wiam hipotezę, że jednostka KM zakłada jakąś, fragmentaryczną i ogólną (bliżej niewyspecyfikowaną), wiedzę podmiotu o przedmiocie. Z pewnością bowiem nie można nie wiedzieć lub mieć wątpliwości co do tego, o kim lub o czym się myśli:

- (11) **Krążę myślami / moje myśli krążą chyba / przypuszczalnie wokół Ewy.*
- (12) **Adam, który krąży myślami wokół Ewy, nie wie, że jego myśli krążą wokół Ewy.*
- (13) **Adam krąży myślami wokół Ewy, ale nie wie, wokół której (z dwojga, jakie zna).*
- (14) **Adam krąży myślami wokół Ewy, ale nawet nie ma pojęcia, że ktoś taki jak ona istnieje.*

Krążąc wokół kogoś lub czegoś myślami, nie można więc nie wiedzieć nic (nie dysponować choć śladową ilością wiedzy) o tym, o czym się myśli. Podsumowując: istnieją argumenty na rzecz tego, aby w projektowanej paralokucji, w jej dictum tematycznym (w charakterze *genus proximum*), umieścić prosty komponent: ‘ktoś wie o kimś/czymś coś’. W związku z tym, o czym do tej pory była mowa, nasuwa się kilka wniosków. Po pierwsze, przedmiot epistemiczny aktywuje w umyśle podmiotu pewien minimalny zasób wiedzy, jak również – zwykle rozległy – obszar niewiedzy. Aby nastąpiła rzeczona aktywacja, przedmiot musi jednak zostać ściśle wyznaczony. Po drugie, podmiot epistemiczny uświadamia sobie wiedzę o przedmiocie, która dotąd pozostawała jak gdyby w tle: przywołuje ją i czyni obiektem i zarazem przyczyną operacji umysłowych.

W wypowiedzeniach z wyrażeniem KM implikuje się kilka składników znaczeniowych. Po pierwsze, stawiam hipotezę, że jednostka KM desygnuje czynność mentalną, mianowicie swego rodzaju myślenie. Wyrażenie KM kwalifikuję bowiem jako czasownik niedokonany, w związku z czym twierdzę, że z pewnością nie nazywa ono zdarzenia. Wyrażenie KM wchodzi natomiast, jak przypuszczam, w obręb klasy semantycznej, której hiperonim sygnuje sens, jaki użytkownicy

języka podkładają pod czasownik czynnościowy *ktoś myśli o kimś / czymś*:

- (15) **Adam krąży wokół Ewy myślami, ale nieprawda, że o niej myśli.*

W związku z tym przyjmuję, że wyrażenie KM, podobnie jak jego semantyczny nadrzędnik, nazywa pewną akcją – tym bardziej, że może pojawić się w dialogach w roli odpowiedzi na pytanie o czynność:

- (16) dialog

a. – *Co Adam robi?*

b. – *Adam stoi w oknie i od rana zamiast zabrać się za coś pożytecznego wciąż myśli o swojej Ewie / krąży myślami wokół tej Ewy.*

Wyrażenie KM desygnuje jednak czynność szczególnego rodzaju, mianowicie: czynność mentalną. Wyrażenie KM, znowu podobnie jak jego hiperonim, nie otwiera bowiem pozycji dla obiektu materialnego, lecz dla obiektu mentalnego:

- (17) dialog

a. – *Co Adam robi z Ewą?*

b. – *Przytula ją. / *Myśli o niej / *Krąży wokół niej myślami.*

Czasownik KM zawiera więc w swojej strukturze semantycznej komponent ‘ktoś robi coś z czymś’, przy czym – co istotne – omawiane wyrażenie implikuje czynność umysłu, której przedmiot stanowi obiekt epistemiczny, tj. presuponowana wiedza podmiotu o przedmiocie. Po drugie, stawiam hipotezę, że jednostka KM implikuje mnogość aspektów i aktów myślenia, w szczególności zaś – stanów mentalnych. Hipotezę tę podbudowują dwa wątpliwe semantycznie zdania: pierwsze (18) – nieakceptowalne ze względu na niekompatybilność

przeciwstawianych sobie zdań, oraz drugie (19) – nieakceptowalne ze względu na wartość znaczeniową łączącego je spójnika, ale przy zachowaniu niesprzeczności współkonotowanych przezeń wypowiedzeń:

- (18) **Adam krążył myślami wokół Ewy, ale w sumie (po)myślał o niej tylko raz.*
- (19) **Adam krążył myślami wokół Ewy, ale jak dotąd (po)myślał o niej wiele razy.*

Innym, może mniej istotnym, ale z pewnością łatwym do zaobserwowania sygnałem, jaki przemawia za „hipotezą multirefleksyjną”, jest zakrzepły formalnie kształt badanego wyrażenia, niedopuszczający (w opozycji do pozostałych frazeologizmów wchodzących w obręb tej podklasy) alternatywnych postaci typu *myślą – myślami*. Sądzę również, że mam podstawy, by przypuszczać, że wyrażenie KM pociąga nie tylko wielość pomysłów, ale również – co istotne – mnogość aspektów przedmiotów tych pomysłów. Podobnie jak poprzednio, moje przypuszczenie motywują dwa nieakceptowalne zdania: pierwsze (20) – wewnątrznie sprzeczne i drugie (21) – zewnątrznie redundantne:

- (20) *Adam krążył myślami wokół Ewy. *Chcę przez to powiedzieć, że przez cały ten czas (po)myślał tylko o jej oczach.*
- (21) *Adam krążył myślami wokół Ewy. *Chcę przez to powiedzieć, że przez cały ten czas (po)myślał też o jej oczach.*

Warto również przyjrzeć się, w kontekście stawianych hipotez, innym przykładom:

- (22) *Adam wciąż myślał o wdziękach i powabach Ewy. Można powiedzieć, że uparcie krążył wokół niej myślami.*
- (23) *Adam (po)myślał przez chwilę o zgrabnych nogach Ewy. *Można powiedzieć, że uparcie krążył wokół niej myślami.*

Niewątpliwie wyrażenie KM implikuje pewną mnogość: z jednej strony, wielość aspektów myślanego przedmiotu, a z drugiej strony, wielość aktów myślenia. W tym jednak miejscu nasuwa się pytanie: czy mnogość aktów, o której mowa, to wielość zdarzeń, czy też obfitość czynności lub stanów? Osobiście sędzę, że istnieje kilka argumentów na rzecz tezy, że czasownik KM wnosi o wielości myśli-stanów, np. w opozycji do czasownika *roztrząsać*, który wnosi o wielości myśli-czynów. Po pierwsze, o ile mi wiadomo, nie istnieją we współczesnej polszczyźnie wyrażenia, które desygnowałyby pojedyncze czyny jako elementy zbioru sygnowanego czasownikiem epistemicznym, por. *pomyśleć – to pomyślenie – *te pomyślenia, myśleć – to myślenie – *te myślenia*. Z kolei łatwo można wskazać wyrażenie, które odnosiłoby się do porcji myślenia ujmowanej właśnie jako stan, por. *myśleć – ta myśl – te myśli*. Po drugie, para wyrażen: *myślenie* i *myśl* nie wchodzi w proporcję z parą wyrażen, na przykład: *strzelanie* i *strzał*. Czego to dowodzi? Otóż tego, że, mimo iż rzeczowniki: *strzelanie* i *myślenie* są niedokonane, ich meronimy – rzeczowniki: *strzał* i *myśl* nie należą do tej samej kategorii semantycznej, a więc nie spełniają wymogów projektowanej proporcji. W moim odczuciu rzeczownik *strzał* nazywa bowiem zdarzenie, natomiast rzeczownik *myśl* odsyła do stanu; istnieje przy tym, co należy na koniec tego wywodu podkreślić, istotny związek między wyrażeniami *myśl, że p* i *ktoś myśli, że p*:

(24) *Myśl, że mogłoby się jej coś stać, spędzała mu sen z powiek.*

(25) *Myślał, że mogłoby się jej coś stać, i to spędzało mu sen z powiek.*

Wyrażenie KM nie posiada, przypomnę również, swojego dokonanego odpowiednika, z czego można wnosić, że czynność, jaką nazywa, nie nakierowuje się na żaden eksplicytny cel, a co za tym idzie – nie pociąga za sobą intencji podmiotu. Tytułowe wyrażenie akceptuje bowiem zarówno konteksty wolicjonalne, jak i niewolicjonalne, na co wskazuje jego łączliwość z przysłówkami, które implikują intencję lub jej brak:

- (26) *Adam uporczywie krążył myślami wokół Ewy, *choć wcale tego nie chciał.*
- (27) *Adam mimowolnie krążył myślami wokół Ewy, *choć wcale tego nie chciał.*

Na podstawie przeprowadzonych analiz proponuję na razie wstępną, bardzo skromną (i być może niepełną) reprezentację semantyczną wyrażenia KM:

[temat:] Ktoś_a,

[dictum tematyczne:] ze względu na to, co o kimś_b/czymś wie, przy czym: ktoś_a ≠ ktoś_b,

[remat:] robi z tym, co o kimś_b/czymś wie, coś takiego, że przez cały czas, gdy robi to, co robi jest gotów powiedzieć (= powiedział lub nie powiedział) o kimś_b/czymś wiele razy wiele rzeczy.

6. Zakończenie

Wysunięte propozycje i poczynione ustalenia traktuję jako wstępne i robocze. Wierzę, że dopiero drobiazgowy opis całego pola umożliwi weryfikację postawionych przeze mnie hipotez. Uważam, że sporo światła na interesujące mnie wyrażenie może rzucić analiza pojęciowa „metonimicznego” wyrażenia: [czyjeś] *myśli krążą wokół* [kogoś / czegoś]. Sądzę również, że warto przyjrzeć się (w niektórych modelach) badanemu wyrażeniu przez pryzmat innych znaczeń czasownika KRAŻYĆ niż to, które wybrałem w pracy jako – w moim odczuciu – najbardziej poręczne (prototypowe).

Analiza semantyczna wyrażenia KM, jaką przeprowadziłem w oparciu o teoretyczne ustalenia wybranych modeli semantycznych, nie pozwala, rzecz jasna, na wyciągnięcie jakichś ogólnych i zobowiązujących wniosków o charakterze metalingwistycznym ze względu na swój zbyt wąski zakres. Niemniej uwagę przykuwa zbieżność rezultatów analizy semantycznej (przy różnym stopniu ich uzasadnienia), do jakich dochodzi się na obszarze poszczególnych koncepcji, zwłaszcza na gruncie czerpiących wspólnie z generatywizmu teorii: strukturalnych i kognitywnych. Szczególnie interesująco rysuje się także (na tle

poszczególnych koncepcji) relatywny status wyrażenia KM: strukturaliści interpretują zaobserwowane zjawisko jako jednostkę, generatywiści – jako (meta)konstrukcję, natomiast kognitywiści – zarazem jako jednostkę i konstrukcję. Zdania z parami czasowników ruchu: myśli (KM) i materii (K) ilustrują przy tym pewne ogólniejsze tendencje: w ujęciu strukturalnym – wagę delimitacji jednostek języka, w ujęciu generatywnym – homonimię syntaktyczną, w ujęciu kognitywnym – jakąś odmianę polisemii. Podobieństwom i różnicom, jakie nieuchronnie wynikają z badań prowadzonych z wykorzystaniem różnych instrumentów, należałoby jednak poświęcić obszerniejsze studia (z uwzględnieniem także innych koncepcji (meta)frazologicznych, m.in.: I. Mielczuka, W. Chlebdy i A. Awdiejewa).

About semantics of the motions of the mind, or the “movement of thought in the language” (for example, the expression [*ktoś*] *krąży myślami wokół* [*kogoś*] / [*czegoś*])

SUMMARY

The term used in the title so far has not been the subject of a more extensive linguistic reflection. The author of the paper aims at providing a semantic description of sentences containing the segment *krążyć myślami wokół kogoś/czegoś* with respect to their structure and meaning (from the point of view of some models: generative, cognitive and structural). The discussion starts from a critical reflection on the current state of knowledge. Referring to results of studies, the author proposes several solutions of this own. The author tries to answer, what selectional restrictions and lexical meaning have this word and what deep and surface relationship is between words in the verbal phrase.

O Autorze

Tomasz Nowak – adiunkt w Zakładzie Leksykologii i Semantyki, w Instytucie Języka Polskiego, na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego. Przedmiot jego badań stanowi semantyka i gramatyka współczesnego języka polskiego, zwłaszcza następujące zagadnienia: eksplikacja znaczeń wybranych jednostek języka i formalny opis polszczyzny. Obecnie jego dociekania koncentrują się wokół czasowników operacji epistemicznych. W nie mniejszym stopniu interesuje się również metalingwistyką, m.in. na podstawie zgromadzonego materiału językowego testuje różne modele lingwistyczne. Jest autorem kilkudziesięciu prac (artykułów i książek). E-mail: tomasz.m.nowak@poczta.fm